

ÉRTEKEZÉSEK

A KOLOZSVÁRI M. KIR. FERENCZ JÓZSEF TUDOMÁNYEGYETEM
KÖZÉP- ÉS ÚJKORI TÖRTÉNELMI SZEMINÁRIUMÁBÓL

---

6. SZÁM.

THEGANUS ÉS MŰVE:

„LAJOS CSÁSZÁR ÉLETE”

IRTA

PUSKÁS ENDRE

KOLOZSVÁR

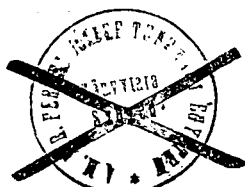
KIADJA A KÖZÉP- ÉS ÚJKORI SZEMINÁRIUM

1913

SZTE Klebelsberg Könyvtár

1000966060

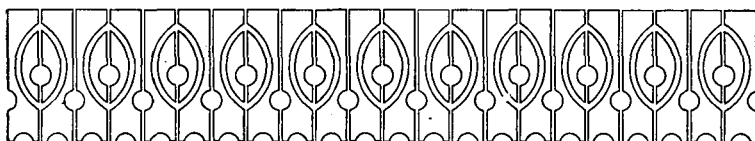
27085

SZENT BONAVENTURA KÖNYVNYOMDA NYOMÁSA

THEGANUS ÉS MŰVE

Jóllehet Theganus műve, első német fordítója, von Jasmund szerint,¹ Jámbor Lajos császár és kora történetének jelentékenyebb forrásai közé tartozik, írójának személyéről, életéről és működéséről nagyon kevés és hiányos adataink vannak. Valamely önálló életrajz, vagy másnemű értesítés, mely határozott céllal Theganus-szal foglalkozott volna, egyáltalán nem maradt fenn, s azok a különben is csak hozzávetőlegesen kiokoskodott adatok, a melyek művéből, néhány róla, hozzá, vagy általa másokhoz írt levélből, vagy versből levonhatók, alakjára fölötte gyér világítást vetnek. Már neve is több alakban fordul elő, s nem bizonyos, hogy e fönmaradt nevek alatt rejtőző személyek, valamennyien azonosak-e írónkkal.² Maga *Theganus*-nak nevezi magát Hatto-hoz írt levelében.³ E név latinos alakja *Thegan*-nak, s ez volt eredeti frank neve, a melyen Walahfried Strabo is említi őt abban az előszóban, melyet később Theganus művének kiadásakor annak elébe írt.⁴ *Degan* néven szerepel ugyancsak Walahfriednek egy verses levelében, melyet Tatto nevében intézett Theganushoz.⁵ Ez első látásra is egyező nevek mellett azonban *Theganbertus*-nak mondja őt a Chrysanthus és Daria szenteknek Rómából Münsterreifelte történet átköltöztetéséről szóló legenda,⁶ valamint Walahfriednek néhány későbbi verse, melyeket bizonyos Altger nevű elwangen-i szerzeteshez intézett.⁷ Az ide vonatkozó eddigi kutatások nagyrészt a mellett foglalnak állást, hogy e nevek és a velük kapcsolatos tudósítások egy és ugyanazon személyre vonatkoznak, bár nem hiányzik ellenkező vélemény sem.⁸ Ennek az azonosságnak pontos megállapítása pedig azért fontos, mert nagyban hozzájárul a mű keletkezésének, intentiójának, s egyáltalán mint történelmi forrásmű értékének megállapításához.

A fönti nevekhez fűződő adatok, s főként Walahfriednek említett bevezetése⁹ alapján a következőkben foglalhatjuk össze Theganusról mondanivalóinkat. Előkelő, ősnemes¹⁰ frank¹¹ nemzetségből született, s mert papi pályára lépett, — a középkorban divó szokás szerint — azt következtethetjük, hogy családjának ifjabbik gyermeke volt.¹² Ez a család keleti Franciának azon a részén lehetett otthonos, mely a Mosel és a Rajna északi része között terül el (a mai Francia—Németország és Belgium összeshögellésénél), tehát azon a helyen, a melyet Nagy Károly birodalmának középpontjává tett, s a mely így színtere lett azoknak az eseményeknek is, a melyek a frank birodalom, s egyúttal Európa politikai történetének sorsát is eldöntötték. A mint születésének helyét, úgy idejét is csak általánosságban állapíthatjuk meg a VIII-ik század utolsó 2—3. évtizedében. Sem iskoláztatásáról, sem papi pályájának kezdetéről nem tudunk semmit, mert az első rávonatkozó adat, már mint a trieri egyházmegyének *tartomány- vagy társ-püspökét*¹³ említi, a mely méltóságát pedig 836 táján,¹⁴ már megglehetősen előrehaladott életkorban nyerte el. A hierarchia lépcsőjén nem is emelkedett magasabb fokra, de azt a funkciókört, melyet hivatala rászabott, becsülettel, egész lélekkel szolgálta. Különösen a prédikálás és az egyházi fegyelem föntartása foglalták el életének majdnem minden tevékenységét, s ebben a tekintetben — úgy látszik — hűséges szolgája volt Nagy Károly és Jámbor Lajos császárok törekvéseinek, melyek az egyházi élet reorganisatióját, az elharapózott laza erkölcsök kiirtását célozták. Az adatok egyhanguan magasztalják kiváló vallásos buzgalmát, s Walahfried egyenesen ennek tulajdonítja, hogy nagy olvasottsága mellett magasabb irodalmi képzettségre még sem tehetett szert.¹⁴ Erkölcsös élete, főpapi szigora nagy tekintélyt szereztek számára, s körében úgy tekintették, mint az igazi főpap mintaképét. Paptársai elismerését tanúsítják Walahfriednek említett versei, melyekben arra kéri őt, ne tekintse e versek gyöngeségét, hanem válaszoljon rájuk, hogy intelmeket és tanításokat nyerjenek tőle romlottságukban, mert ők készek követni parancsait.¹⁵ Ezen a téren szerzett érdemei mellett szól előkelő világi nagyokkal

való bizalmas ismeretsége, s végül az a körülmény is, hogy az akkor üresedésben levő kölni érsekségnek arra illetékesebb két társüspöke előtt neki jutott az a feladat, hogy a Rómából elhozott Chrysanthus és Daria szentek csontjait Münsteri-felben nagy ünnepség között eltemesse.¹⁶ Papi hivatásának gyakorlati teljesítésére a theologiai tudományokban való megfelelő készséggel rendelkezett.

A művében található sok és meglehetősen terjedelmes idézetek, mindenekelőtt a szentírásban való alapos jártasságáról tesznek bizonyosságot. Igaz, hogy az idézett helyek és példázatok a szentírásnak általánosan ismert helyei voltak és hogy részben megegyeznek azokkal az idézetekkel, melyek Rabanusnak Jámbor Lajos császárhoz írt „De reverentia filiorum erga patres et subditorum erga reges” és „De virtutibus et vitiis” című műveiben találhatók.¹⁷ De ha nem is közvetlenül a szentírásból, hanem az említett, vagy más hasonló dolgozatokból is vette idézeteit, kitűnő és ügybuzgó prédikátor volta bizonyossággal szolgál a szentírás alapos ismerete mellett. Hivatkozik a papság hivatalos kézikönyvére, Nagy Szent Gergelynek „Lelkipásztorkodás”¹⁸ című művére, még az Apostoli kánonokra¹⁹ is. Sokat foglalkozott és nagyra becsülte Alcuinnak, Nagy Károly császár tanítójának, a „Szentháromságról” írt dogmatikus művét is.²⁰ Természetes, hogy e fölsorolás teljességre egyáltalán nem tarthat számot, de azokat a forrásokat, melyekből tudásának egyházi részét merítette, nem áll módunkban megjelölni. De Walahfriednek „multa lectione occupatus” jelzőjében nincs okunk kételkedni, sem erre, sem a világi tudományokra való vonatkozásban sem.

Ezen a téren — úgy látszik — mindenekelőtt a történelem volt kedvenc tanulmánya. Művének megírásához, mint látni fogjuk, írásbeli forrást nem használt föl ugyan sokat, de néhány kifejezése arra mutat, hogy közülük sokat ismert.

Igy mindjárt művének 1. fejezetében „sok történeti könyv”²¹ tanúságára hivatkozik a Karolingok geneológiáját illetőleg, s a 19-ikben olyasmiről beszél, a miről „előbb sem régi könyvekben, sem a mostani időkben nem hallottak.”²² E „sok” közül azonban fölötte kevés állapítható meg, s ezek sem

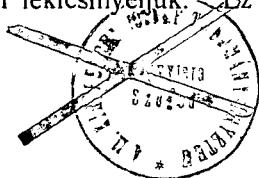
egész bizonyossággal. Simson szerint ezek között szerepel a „Karoling-család genealogiája“,²³ Paulus Diaconusnak a „Metzi püspökök története“,²⁴ Einhardnak „Károly élete“²⁵ és „Évkönyvei“,²⁶ továbbá a bertini annalesek. Mennyiben és mi módon értékesítette olvasmányait művében, arról alább lesz szó. A „régí könyveken“ a római irodalom alkotásait, s elsősorban a költészetet kell értenünk. Különösen Vergilius lehetett kedvelt olvasmánya, a pogány világnak ez a keresztény középkor szemében is szent költője. Az Eclogákból és az Aeneisből találunk idézeteket; ez utóbbiból erkölcsi tartalmat. Az idézeteken kívül Vergilius közvetve is szerepel Theganusnál; t. i. átveszi vagy utánozza annak kifejezéseit. Hogy ez idézetek csak külsőleges cafrangok volnának, pusztán az író tanultságával való dicsekvést szolgálók²⁷, nem fogadhatjuk el. Az első idézet (44. fej.) egészen összefüggő a szöveggel és helyénvaló; a második (52. fej.) csak látszólag összefüggéstelen, s ha nem is tartozik szorosan a tárgyhoz, de oda tartozik az író lelkéhez, aki ilyen kis alkalmat is megragad Vergilius iránt való szeretetének kinyilatkoztatására. A 44. fejezetben említi Ovidiust, Homerost és közvetve Lucanust is. A költészet terén egyébként is fejlett ízlésű műértőnek mutatkozik, sőt maga is irogatott. Ha Walahfried megcsodálja verseit és kedves, mézédés dallamait, bizonyára tulzás és phrázis; de bizonyos, hogy fenmaradt néhány elég jól perdülő sora. Ha még hozzávesszük, hogy egy helyen arithmetikai tudását árulja el²⁸, olyannak kell itélnünk őt szellemi tekintetben, mint a ki kora septem artes liberalesén alapuló tudományosságának és műveltségének, ha nem is kiváló, de a közepest jóval meghaladó képviselője volt.²⁹

Ezt a véleményünket fönn kell tartanunk még azokkal a súlyos és kemény ítéletekkel szemben is, melyeket néhány író nyilvánít róla.³⁰ E kedvezőtlen ítéletek alapját két momentumban kell keresnünk: Einharddal való összehasonlításában és latin nyelvének irodalmiatlansága, stílusának és egész előadásának fogyatékoságában. Az első pontra nézve megjegyezzük, hogy az összehasonlítás nem lehet mérték ebben az esetben, mert — később lesz szó róla — két alapjában véve különböző természetű műről van szó.

A második pont tekintetében azonban nem változtathatunk azon a véleményen, melyet már az ő idejében alkottak róla, legfőleg csak egy-két enyhítő körülményre mutathatunk rá. Walahfried kiemeli művében a szépség hiányát és „bizonyos falusiasság” meglétét.³¹ Ezt egyaránt vonatkoztathatjuk művének szerkezeti, formai, mint stílusbeli tulajdonságaira. Mert e tekintetben — a classicus római művekkel való összehasonlításról szó sem jöhetvén — a maga kora fejlettebb igényeinek sem felelt meg. Lépten-nyomon a legélembibb nyelvtani hibákra találunk írásában, melyek pongyola, észrevehetően elsietett stílusával együtt, több helyen egészen értetlenségre visznek.³² Mindez annál feltűnőbb, mert Hattohoz írt levele és verse elismerten tűrhető latinságú, és művének azon a helyein, a hol otthonos terrenumon mozog, a feddő tartalmú, prédikációszerű, vagy theologiai tárgyú fejezetekben, ezek a hibák és hiányok kisebbek és kevesebbek, mint a historiai részekben. Olyan tények, amelyekből az illető helyen egy-két következtetést fogunk levonni.

Belső arcképének kiegészítéseül föl kell még említenünk nemesi származása fölött érzett büszkeségét; élénk igazgasszeretetét, mely a lefolyt hitványságok láttára fájdalommal töltötte el lelkét, s ragadta gyakran tulságra anélkül is sanguinus természetét. Egyszerű, őszinte, egyenes lelkülete, az imperator és az imperium eszméje iránt való erős hódolata és tisztelete: ezek azok a vonások, melyeket a fönmaradt adatokból levonhatunk, s ezekből származik az a nézőpont is, a melyből művének perspectivája megérthető. Mert bizonyos, hogy soraiból nem a csiszolt diplomata, az események forгатágában benneélő világfi, az óvatos és körültekintő politikus beszél — e korban a papság volt a politika főintézője, — hanem egy épen ellenkező alkotottságú jellem, a ki a világ dolgait távolabbról szemléli, mégpedig alacsonyabb helyről, a honnan az egész nagy hōrizontot be sem láthatta. Olyan hiányok ezek kétségkívül, a melyek nem alkalmasak valamely nagyobb szabású történeti mű megalkotására; de viszont arra sem jogosítanak föl, hogy Theganust egyszerűen compilatorrá fokozzuk le, s keményen lekicsinyeljük.³³ Ez a megítélés arra

mutatna, hogy nem a helyes mértéket alkalmaztuk vele szemben, s nem volna semmi akadály arra, hogy ugyanilyen fáradtsággal az ellenkező képet tegyük magunkévá. Természetesen erre sem vagyunk hajlandók, mert akkor viszont csodálatra méltó zsenit kellene látnunk benne, az erkölcsiség gáncstalan lovagját, kitűnő költőt és bölcsét, egészében véve olyan férfit, a kinek „nagy és sok érdemeihez méltó dicséretet“ a a görög és római irodalom jelesei együttevve sem tudnának mondani.³⁴ Szerencsére azonban tudjuk, hogy e kor irodalma latin nyelven beszélt, tehát nem a maga nyelvén. Az idegen nyelv használata — bármily tökéletes is benne valaki — többé-kevésbé mindig bizonyos korlátok közé állítja a beszélőt, a minnek első hatása az, hogy nem a nyelvet alkalmazza gondolataihoz, hanem a nyelv után alakítja mondanivalóját. Így szállott át a római irodalom phraseológiája az utókorra, s maradt alkalmazásban jó ideig, még ott is, ahol már nem felelt meg a gondolatnak, ez utóbbi pedig talán a valóságnak. Ez a formai hatás nemcsak a mondat szerkezetben, hanem az egész műfaji szerkezeten is megnyilvánul. Einhardnak Suetonius volt a mintaképe; nyelvezetben úgy látszik Tulliuszt szerette volna utolérni.³⁵ Hogy utolérte-é, vagy nem, más lapra tartozik; annyi bizonyos, hogy Theganus nem érte utol: nem hasonlít se Suetoniushoz, se Ciceróhoz. Ezt a hibáját még egyszer lesz alkalmunk fölronni neki, csakhogy akkor mint — érdemet.

De ha már szavakban gáncsoltuk a Suetonius—Einhard-féle iskolát, illik hogy legalább tettben kövessük. Ennélfogva Walahfried után bemutatjuk írónknak *külső* képét is: arányos testalkatu, csinoskezű és széparcú férfi volt; hatalmas termetű, valóságos óriás a „törpék“, az „egerek“ között.³⁶

Theganus művét a történetírás „Jámbor Lajos élete“, vagy „Jámbor Lajos császár életrajza“ címen ismeri. Így van a címük német fordításai előtt is,³⁷ valószínűleg Pertz után, a ki a Monumenta Germaniae Historica-ba Thegani Vita Hludowici imperatoris címen vette föl. Ezt az elnevezést a codexek egy része igazolja is; megjegyezvén, hogy szerzőadta hiteles címe nem maradt fenn, s hogy a codexek nagyjából

minden címzés nélkül adják. De másrészt vannak kéziratok, a melyek címükben már csak „ . . . in gesta Lodoici Pii“, vagy „de gestis Lodovici Pii“ megjelöléssel beszélnek róla. Jele annak a fölismerésnek, hogy Theganus művét nem szabad életrajznak vennünk a szó valódi értelmében. Nem az a körülmény vezet erre az ítéletre, hogy hősének utolsó 3—5 évéről már semmit nem szól, elhagyván így olyan fontos eseményeket, a melyek egy egész életképhez okvetlen szükséges vonások volnának; lehet életrajzot írni előkről is. Az sem látszik fontos mozzanatnak, hogy előadásából hiányzik az igazi, akár a Suetonius—Einhard-féle életrajz pragmatikussága, az eseményeknek összefüggő, valamely fix program szerinti tárgyalása, vagy a különböző szempontok szerint való csoportosítása. Ellenkezőleg az egyes részek lazán függenek össze, rhapsodikus előadásban, amint már Walahfried is megjegyezte: évkönyvszerűen;³⁸ de lehet írni életrajzot évkönyv-alakban is. Magára az íróra alapítjuk tehát fenti véleményünket, a ki — negative ugyan — kijelenti, hogy sem szándéka, sem célja nem volt művében Jámbor Lajos császár életrajzát adni. T. i. a korában divatos szokás ellenére sehol sem szól ilyes szándékról, s művét mindjárt a 813-ik évvel kezdi, hősének 35-ik életével. A lefolyt három és fél évtizedből nem hoz föl egyebet, mint Lajosnak erős vallásos hajlamát, Irmingarddal való házasságát, s ebből született három fiát, meg azt hogy tesvérei elhalván, ő maradt meg egyedül a birodalom öröklésére. Megemlíti ugyan mellesleg, hogy „király volt Aquitániában“, de semmit sem szól itt töltött hosszas királyságáról, pedig itten olyan események hatása alatt állott, a melyek későbbi alakját is meghatározták.

Einhard — akit gyakran emlegetnünk kell Theganusra gyakorolt nyilván való hatása miatt — ugyanígy jár el Nagy Károly életrajzában. De legalább mentségét adja azzal, hogy nem akar ismert dolgokat ismételni, másrészt meg hogy a császár ifjúkoráról írásbeli és szóbeli adatok híján úgy sem tudna írni.

Lehet, hogy Theganusnak sem voltak meg a szükséges források Jámbor Lajos aquitaniai szereplésének megírására;

de a mikor ezen, meg az ezzel kapcsolatos kérdéseken teljesen hallgatva siklik át, határozottan kitűnik, hogy nem is volt szándéka részletes életrajzot írni. Felfogásunk támogatására később még fölhozunk néhány körülményt; most csak Wattenbachra hivatkozunk, a ki Theganus művéről, mint „életrajzról” hasonlóan vélekedik. Igaz, hogy más motiváció alapján: *igazi életrajz* megírására szerző már azért sem lehetett alkalmas, mert ellenszenvvel viseltetett Lajos ellenfeleivel, különösen rheimsi Eboval szemben, s a zavargások meg belső háborúk igazi okait elhallgatja.³⁹ Ez talán a hiánya annak a „mélyebb történelmi belátásnak”, melyet — Wattenbach szerint — Jámbor Lajos hívénél egyáltalán nem lehet keresnünk.⁴⁰ Nem szabad azonban felednünk, hogy azok a művek, a melyek a történelem forrásaiul szolgálnak, nem mind „mélyebb történelmi belátás”-ból veszik eredetüket, s hogy Theganus élő császárról írt, nem halottról, mint Einhard. Ilyen esetben természetes, hogy a pártember minőségéről, a személyes vonzalomról és tiszteletről nehezebb letenni, a melyeknek őszinteségében és becsületességében nincs okunk kételkedni, Theganusnak minden szenvedélyessége mellett sem. Ez a kor különben is a nagy pörök kora; az apa, illetőleg szülők pöre fiaikkal, s a fiukénak egymással szemben; pöre a frank örökösödési jognak egy másirányú berendezkedéssel szemben, melyet egy csodálatos, nagy új eredmény tett szükségessé és végül kezdete annak a pörnek, mely azóta a nyugatot forrongásban tartotta: az egyházi és világi hatalomnak, illetőleg képviselőiknek, a pápának és császárnak küzdelme. Az ellentéteknek ebben a forgatagában, a mikor — lehet mondani — a küzdő felek között évenként más-más helyzet állott elé, a mikor egy-két éven, de három éven belül mindenesetre fölbontottak, megszegték országok sorsát intéző szerződéseket, megállapodásokat akár egymásnak beleegyezésével, akár — és még inkább — anélkül, ki tudott egészen pártatlan és tárgyilagos maradni? E kérdésnél egész erejében érezzük azt az ellentétet, mely Nagy Károly és Jámbor Lajos kora, valamint koruk történetírása között mutatkozik. Az előbbi egy hosszú, viharos kornak békés befejeződése. A népvándorlás küzdel-

mei rég lecsillapodtak, s kiegyenlítődtek a császárságban; a vallási viszályok elültek, s megállapodtak a katolicizmusban. A Merovingok véres és kegyetlen örökösödési viszályai, meg a nyomukban támadt polgárháborúk széttzillesszítették ugyan a frank birodalmat, de a Karolingok új rendet és szilárdságot teremtettek. A békés megállapodottság megszemélyesítőjeként áll Nagy Károly e kornak végén, mint Augustus Rómában a hosszas polgárháborúk után, s valóban a leghivebb mozzanatban akkor képzelhetjük el e két császárt, a mikor alattvalóik e kéréssel tekintenek rájuk: „pacem te poscimus omnes.”⁴¹ E béke-korszak nagy eredményeinek csúcspontjáról könnyű volt Einhardnak mélyebb történelmi belátással tekinteni vissza és nyugodt mérséklettel rajzolni meg classicus mintára urának alakját, tiszta igazságszeretettel, a mikor nem volt más igazság, csak egy.

Épen ellenkező képet mutat a Jámbor Lajos kora: gyújtópontja jövőndő nagy küzdelmek kezdetének. És ez az ellentét annál érdekesebb és jelentősebb, mert az új kormánynak legelső és legfőbb törekvése épen az örökölt egység föntartása volt. Már a 817-iki aacheni birodalmi gyűlésnek főtárgya volt e kérdés: mi módon rendezzék még a császár életében a jövő viszonyokat valamelyes szilárd örökösödési rend alapján, hogy a birodalom egysége megerősíttessék.⁴² Akár a császár maga, akár a gyűlés volt a kezdeményezője azoknak az intézkedéseknek, a melyeket itt e cél érdekében tettek, s a melyek a jövőndő zavaroknak — bizonyos mértékben forrásai lettek: annyi bizonyos, hogy emberi előrelátás szerint a császárt ebben a pontban lelkiismeretes, becsületes szándék vezette. Bizonyítéka ennek az is, hogy ő egyébként is a frank birodalom nagy érdekeit képviselte minden irányban,⁴³ s hogy ezekért a nagy érdekekért, első sorban az egységért a legsiralmasabb megaláztatásokat is elszenvedte. Mindez azonban nem vezett a kívánt célhoz, s hogy a sikertelenség okait mennyiben lehet keresnünk és fölतालálnunk személyi, főként a császár személyében rejlő tényezőkben, ennek a kimutatása nagyon messze vezetne föladatunktól. De nem hallgathatjuk el azt a meggyőződésünket, hogy az adott viszonyok mellett más —

ügynevezett erős személyiség se lett volna képes arra, hogy az egységes imperium életét hosszú időre biztosítsa.⁴⁴ Mert ez az egységes császárság csak schema volt, egy letűnt kor örökségéből átvett külső forma, nem pedig az őt alkotó differenciált elemek egyéni életműködésének eredménye. Az a pillanat volt ez, a mikor a különféle sódarabokból álló oldatról a víz kezd elpárologni, a föloldott — nivellált — anyagok pedig a maguk természetsabta formáikba jegecedni. E zavaros oldatban senki sem láthatta tisztán a jövőndő fejlődés (alakulás) formáit, annál kevésbbé-kész eredményeit. Mi a meglévő alakulásokban látjuk, hogy ezek az alkotó részek arra voltak hivatva, hogy külön formában külön életet éljenek.

A kor politikai vegyészei azonban fönn akarták tartani együvértartozásuk állapotában és pedig nemcsak formailag, hanem bensőleg is. Agobard lyoni érsek azzal a merész tervvel állott elé, hogy állítsák helyre minden frank alattvalóra nézve a teljes jogegyenlőséget, szüntessék meg azt a zavaró sokféleséget, mely szerint nemcsak mindenik törzs, hanem minden egyes ember is külön népjog szerint való igazságot kívánt: legyenek egyforma törvényeik.⁴⁵ Szerencsétlenségre azonban, vagy talán szerencsére Jámbor Lajosnak volt annyi fia, hogy mindenik főbb jegecedési pontra jutott belőlük egy. Az alkotórészek egyéni érdekei ily módon egyelőre személyi érdekekben jutottak kifejezésre, ez utóbbiak pedig pártharcokban keresték érvényesülésüket. Ezek a pártharcok határozzák meg Jámbor Lajos korának lényegét, s egészen szükségszerű, hogy e korszak történetirői is ugyanezt a jelleget mutatják, hiszen nem adhattak mást, mint a mi koruk lényege volt. Pártatlanul nyugalmas, összefoglaló jellemzést, vagy tárgyalást, mint a melyet Einhardnál, vagy a Nagy Károly korát tárgyaló birodalmi évkönyvekben találunk, most hiába keresnénk. Ki-ki melyik párton állott, ez a körülmény volt az igazság mértéke. Theganus Lothár ellen van, a császár és Lajos fia mellett; Astronomus és Ermoldus Nigellus, a költő, a császár, Nithard Kopasz Károly mellett. Sőt megjelennek a politikai vitairatok, a melyekben mindenik párt igazolni igyekszik magát, a másikat okozván a viszályokért.⁴⁶ Így a már említett Agobard érsek egyik

iratában a fiúk fölkelését igyekeznek igazolni, atyjukra hárítván a felelősséget azzal, hogy az ő iniciatívájára történt a 817-iki aacheni osztály. Egy másik irat: „Lajos császár úr panasza“, viszont a fiúk bűnének terhére ír mindent. Láttuk, hogy Theganus művét nem tekinthetjük életrajznak; fölmerül tehát az a kérdés, hogy e vitairatok közé sorozzuk, vagy szorosabb értelemben vett történeti könyvnek ítéljük-e, a melynek az volt a célja, hogy megírja Jámbor Lajos *császárságának* történetét? Erre a kérdésre előadásának módjából, fölhordott történelmi anyagának megvizsgálásából akarván feleletet adni, szükséges, hogy művén a maga egészében áttekintsünk.

A 813—835-ig terjedő 22 évi időszak történetét tárgyalja Theganus 58 fejezetre osztott munkájában. A fejezetekre való felosztás nem az írótól, hanem Walahfriedtól származik, a ki emellett az egyes fejezetek tartalmának jegyzékét is összeállította.⁴⁷ Tette ezt — bevezetésében mondja — részint azért, hogy az egyes részek könnyebben hozzáférhetők legyenek, részint Theganus és Jámbor Lajos iránt való tiszteletéből, mert „boldogemlékü Lajos császár tetteiről és dicsőségéről gyakorta akarok hallani, vagy beszélni róla.“ Walahfried, a ki e műről egyebekben is elfogadható ítéletet mondott, abban is fölhalálta az igazi mértéket, hogy alapmotívumául a császár dicsőítését találta. Ha fölemlítjük azt a külső bizonyítékot, hogy a szent-galleni katalogusban e könyv mint „De bonitate Hludowici imperatoris“ szerepel,⁴⁸ a műnek figyelmes elolvasása is meggyőz arról, hogy tulajdonképpen tárgya a császárnak jóságáért való megdicsőítése. Mivel ezt a dicsőséget életében kétszer nyerte el, először, amikor atyja után a sors intézkedéséből ő nyerte el a koronát, másodszor, amikor — 20 év múlva — elvesztett koronáját ismét visszanyerte: világos, hogy Theganus is e két esemény köré csoportosítja mondanivalóit, s rájuk fordítja minden gondját. Ebből a szempontból nézve a dolgot, megtudjuk érteni, hogy e két eseménytől időben és térben, anyagilag és lelkileg távol álló eseményekben miért oly hiányos és egyoldalú Thaganus, a hogy ezt általában szemére vetették. Mi tehát ezek alapján három főfejezetre osztjuk a könyvet: 1. Jámbor Lajos csá-

szárságra jutása, 2. Jámbor Lajos restaurációja, 3. A két esemény közti időszak története. E hármas felosztás szerint fogjuk áttekinteni is, természetesen chronologicus sorrendben.

Az első főrész a 813—816-ik évek eseményeit foglalja magában az 1—20-ik fejezetekben.

A mű Jámbor Lajos családfájának apai és anyai ágon való levezetésével kezdődik (1—2. fej.), s előadásában megegyezik az új-szövetség kezdetével, Krisztus nemzetségi táblázatával.⁴⁹ Tekintve, hogy írónk szereti a genealogiát, másrészt meg, hogy művében a dolgok megítélésében teljesen bibliai alapon áll, nem lehetetlen, hogy e táblázat ebben az alakjában magától Theganustól származik. Az ő táblázata anyagban, formában és keletkezésének idejében is nagyjában egyezik a „Domus Carolingiae Genealogia“-val.⁵⁰ Ezért többben úgy találták, hogy ez utóbbiból merített; Simson az ellenkezőjét tartja lehetőnek.⁵¹ A nemzetségi táblázat bibliai alakja azonban közhelyszerű forma volt, s Theganusé hiányosabb lévén, az is lehetséges, hogy egymástól függetlenül jöttek létre. Mindjárt kiemeli Jámbor Lajos istenfélő vallásosságát, s bibliai példákra való hivatkozással uralomra való rendeltetését, mint a legifjabb és legjobb fiúk jutalmát (3. fej.) Ezt meg is kapta, mert bátyjai halálával rá maradt atyja öröksége; ekkor már nős és három fiúnak atyja volt (4—5. fej.) Nagy Károly érdemeinek méltatásával elbeszéli annak utolsó intézkedéseit és halálát (6—7. fej.) Ez a rész vázlatában egészen megegyezik Einhard előadásával (Vita Caroli, 30—31 cc.), azzal a különbséggel mégis, hogy sokkal részletesebb, s hogy több pontban el is tér tőle. Így Einhard általános kifejezésével szemben részletezi, kikből állott az a birodalmi gyűlés, mely Lajos örökösödését elfogadta: a hadseregből, a püspökökből, apátokból, grófok- és vicegrófokból. Részletesen leírja az ünnepélyes aktus templomi részét, s kivonatban közli Nagy Károlynak fiához intézett beszédét. Einhard szerint Nagy Károly koronázta meg Lajost; Theganusnál a fiú maga teszi a koronát fejére atyja parancsára. Éles ellentét a két előadásban a császár utolsó foglalkozása: Einhardnál a vadászat, Theganusnál az imádkozás,

a szentírás javíthatása. Irónknál bővebb a császár betegségének, s főként halálának — szinte fotografikus — leírása, s föltűnik végül az érzelmi motívumok kiemelése, hogy Hildibald püspök, a ki az utolsó kenetet föladta neki, a császárnak jó barátja volt, s hogy Lajos milyen kegyeletes fiúi szeretetet tanúsított mindenben atyja iránt.

Ez a részlet a történetírás szempontjából is elismerten értékes, pontos tudósítás. Önálló értékéből Einharddal való megegyezése sem vonhat le sokat, egyrészt, mert az esemény nagyjelentőségű mozzanat volt, másrészt meg Theganus az aacheni rezidencia vidékén működven, róla közvetlen értesülést nyerhetett. A 8—13. fejezetek az új uralkodó első intézkedéseit beszélik el; közöttük első sorban Nagy Károly végrendeletének végrehajtását (8. fej.), az egyház privilégiumainak megerősítését (10. fej.) és a birodalom kormányzásában elharapózott bajok orvoslását (13. fej.) Mindenfelől követségek jöttek uralmának elismeréséül; külön megemlíti a görög császár és a beneventumiak követségét (9, 11. fej.) meg Bernhard tisztelgését (12. fej.)

Röviden értesít a 815—816. évek egy-két politikai és hadviselési mozzanatáról (14—15. fej.), majd részletesebben Lajosnak IV. István pápa által 816-ban történt császárrá koronáztatásáról (16—18. fej.). Különösen kiemeli Lajos nagy örömet, mellyel a pápa jövetelét fogadta, s föltűnik, hogy csak a rheims-i koronázás után nevezi őt császárnak (imperator), míg azelőtt egyszerűen Lajosnak, Lajos úrnak, vagy fejedelemnek (Hludowicus, Domnus Hludowicus, princeps) mondja. Ebben a körülményben, az ingadozó nyelvhasználat ellenére is többen alkotmányjogi jelentőségű mozzanatot látnak,⁵² s későbbi korok története igazolni látszik azt a nézetet, hogy már akkor is csak a pápának — koronázás alakjában megnyilvánuló elismerése adhatta meg a császárságot, ha ez a koronázás nem volt is egyéb, mint egy politikai eseménynek vallásos sanctiója. Ez örvendetes eseménynek, valamint az egész eddigi békés korszaknak befejezéseül a császár jellemzését adja (19—20. fej.). Ebben a pontban főforrásunk, mert néhány szétszórtan talált vonás mellett az ő leírása-

ból ismerjük Jámbor Lajos belső és külső képét. Mintául Einhard jellemzése szolgált, s a kettő között kétségtelenül meglévő *congruentia* vezetett egyeseket arra a véleményre, hogy Theganus egész könyve nem egyéb, mint Einhard szorgalmas olvasgatásának gyümölcse, a mely az eredetinek persze nagyon gyöngye utánzata.⁵³ Ez az általánosítás azonban nézetünk szerint túlmegy a kellő határon, mert Theganus műve a jellemzésre és Nagy Károlyra vonatkozó részekén kívül Einhardnak semmiféle hatását sem tünteti föl. Az bizonyos, hogy Einhard jellemzése mesteribb kezekre vall; de az utánzás Theganus részéről csak abban merül ki, hogy mindazokból a szempontokból jellemzi a császárt, mint Einhard. Ha mégis meggondoljuk, hogy a jellemzésnek illetlen formája és hangja tradíciószerű volt, s a történetírásban jóval előbb és később is használatos, az eredetiség kérdését nem látjuk olyan fontosnak mint általában teszik. A daguerreotypia korában minden arckép daguerreotypikus volt. Sőt ha az eljárásnak technikai oldalát vesszük, a miben mégis legkönnyebb az utánzás, azt kell mondanunk, hogy a hasonlóságot nem is találjuk meg. Einhard ugyanis szigorúan külön csoportokban adja a császár külső és belső alakját alkotó vonásokat, míg Theganusnál ez minden rendszer nélkül egyre-másra következik. Einhard képe tehát mindenesetre művészebb, mint Theganusé, amint hogy az is bizonyos, hogy ő körülbelül 6 évet fordíthatott munkájára, míg epigonja alig egyet. E külső különbségek mellett azonban van belső is, és ezt Theganus javára kell írunk. Einhard jellemzésében egyetlen dissonans vonás sem akad, mely a kép harmoniáját megzavarná; Theganus ellenben — szelid formában ugyan — szemére veti a császárnak, hogy a kormányzás ügyeire nem fordít elég gondot, hogy többet bízott tanácsosaira, mintsem szükséges lett volna, s közöttük nem tud szigorú fegyelmet tartani. Nem lehet tagadni, hogy ez az igazságság bizonyos tervszerűség látszatát viseli magán; hogy az író azért hozza föl, s főként azért utoljára, hogy a császár érdemeinek kiemelése után annál élesebb ellentétben jó nagyot üthessen annak ellenségein. Theganus ugyanis minden

bajnak, így a császárt és birodalmat ért zavaroknak okát is az alacsony származású, szolgarendből lett főrangú papokban keresi, s a császár épen abban hibázott, hogy ezt az állapotot nem akadályozta meg. De a mentséggel is azonnal készen van: nem ő volt az oka, mert már régóta megvolt ez a nagyon rossz szokás. Többen úgy találták, hogy e vádnak éle Nagy Károly ellen irányul, s ebből vontak olyan következtetést, hogy Theganus mintegy elleníratot akart volna adni Einharddal szemben.⁵⁴ Ez a nézet azonban kellőképpen nem igazolható, mert mind az, a mit írunk művében Nagy Károlyról mond épen ellenkezőt bizonyít. Mindenütt tisztelettel és elismeréssel szól a nagy császárról, valamint utódjáról is, de annál ellenszenvesebben, sőt néha a gyűlölet hangján a klérusnak „parvenükből“ való része ellen. A 20. fejezetben kezdődik ez az invectiva, egyelőre még személyek említése nélkül, általánosságban tartva. S ha ezt a császár dicséretével kapcsolatban teszi, nem véletlen találkozásnak ítéljük, hanem tervszerű bevezetésnek a császár mellett és Ebo ellen való állásfoglalására, a mely körülményekben látjuk művének alapmotívumait is.

Ezt az első főrészt tartjuk műve legsikerültebb részének. Az eseményeket logikus, okozati összefüggésben tárgyalja elég folyékony előadásban, s szerkesztésbeli ügyességet sem lehet tőle eltagadni. Hangja a nyugalmas korszaknak megfelelően nyugodt, tárgyilagos, és ha művének csak ezt a részét ismernők, azt a következtetést vonhatnók le belőle, hogy az író célja valóban az volt, hogy megírja Jámor Lajos uralkodásának történetét. Ezt annál is inkább tehetnők, mert műve a maga egészében is ilyen véleményre vezetett, hogy t. i. nem élete rajzának, hanem eddigi császári uralkodása évkönyveinek megalkotására vállalkozott.⁵⁵ Ha azonban megvizsgáljuk könyvének — felosztásunk szerint való — második főrészét, mely a leghatározottabban tünteti föl az annalistikus előadás bélyegét, e véleményről le kell tennünk. Ez a főrész a 21—35. fejezetekben a 817—829-ig terjedő 12 évvel foglalkozik. Ebben az időszakban történtek azok az események, melyek a jövő fejlemények alapjai voltak, s a melyeknek az

író közeli szemlélője, kortársa volt. E két fontos momentum alapján részletesebb előadást, élénk megvilágítást várnánk egy évkönyvirótól, legalább is azt, hogy mindarról tudósít, a miről magának tudomása volt. E helyett azonban az évkönyvek rövidegénél is rövidebben emlékszik meg az egyes évekről, sokszor nem is jelentékeny dologban, a mi mellett feltűnő, hogy a birodalom és egyház érdekeit érintő nagy és fontos eseményekről semmi mondani valója sincs. A hol mégis bővebben beszél, mindenütt a császár dicsérete, vagy hibájának mentegetése tűnik ki. Így kiemeli vonakodását a Bernhardra és lázadó társaira mért halálos ítélet, illetőleg megvakítás végrehajtásától, majd ezek megtörténte után nagy fájdalmát és bánatát, hogy nem akadályozta meg e kegyetlenséget (22—23. fej.) Mentségül felhossa, hogy Nagy Károly is így járt el a lázadókkal szemben (22. fej.) Hangsúlyozza féltestvéreivel szemben tanúsított jószágát és kegyét. (24. fej.)

Ellenben nem is említi a birodalomnak a három testvér között 817-ben Aachenben történt felosztását; nem azt az új helyzetet, mely a császár második nősülése által állott elő, sem a 829-iki párisi synodus, s ugyanez évben Wormsban tartott birodalmi gyűlés reformtörekvéseit, melyek az egyházi és világi ügyekben egyaránt elharapózott bajokat akarták orvosolni. Ebben a részben való hiányossága és türedékessége tehát feltűnő és eltagadhatatlan, s már Pertz megjegyzi, hogy a 830. évet megelőző eseményekről Einhard annaleseiben sokkal bővebb értesítéseket találunk. Bizonyára tévedés volna, ha mindezt a tények nem ismeréséből származtatnánk, hiszen egy-két kijelentése arra mutat, hogy az eseményekről bővebb ismeretei vannak, s hogy sok olyat elhallgat, amiről tudomása volt. Viszont — ha valóban történeti művet akart írni s valami „épen nem jutott eszébe“ — mint egy helyen mondja⁵⁶ — akár szóbeli, akár írásbeli értesülés alapján lett volna alkalma emlékezetét felújítani. Häusser szerint ezt meg is tette, és pedig olyképen, hogy Einhard annaleseiből „nem jelentéktelen részeket“ egyszerűen kiírt. Simson külső bizonyítékok alapján megcáfolja ezt a nézetet, a mi mellett belső bizonyítékul felhozzuk, hogy ha

Theganus valóban ez évkönyvek alapján dolgozik, lehetetlen lett volna ennyire gyöngé és hiányos kiírást végeznie.

A mi véleményünk tehát az, hogy ez a rész csak mint vékony összekötő fonál szerepel műve főtémájának két csomópontja között. Részletesebb kidolgozására nem fordított nagyobb gondot, mert kívül esett célján, s ez a cél nem az volt, hogy az utókor az ő művéből értesüljön ez időszak eseményeiről. Kortársainak írván, e dolgokat különben is ismerteknek tétellezhette föl, s megelégedhetett azzal, hogy emlékezetéből vett néhány adattal áttekinthet ezen a — tárgya szempontjából — kevésbé fontos évtizeden. Azért ez a rész sem teljesen értéktelen, mert van olyan adata, melyről máshol nem értesülünk.

Művének harmadik részében, a 36—58. fejezetekben a 830—835-iki évek eseményeiről szól. Ebben az időszakban törték ki szenvedélyesen az eddig még lappangó ellentétek, s ebben a részben lép ki Theganus is a maga szenvedélyes fölfogásával az eseményekre és személyekre vonatkozólag. Jámbor Lajos uralkodásában fordulópontúl a 827. évet tekintik.⁵⁷ Eddigi uralmára nézve az a vélemény, hogy általában véve nem volt szerencsétlen Nagy Károly nagy örökségének megtartásában. A birodalmat ez évben ért külső csapások azonban egyszersmind rámutattak azokra a hibákra és hiányokra, melyekből e veszteségek származtak. E bajok okait személyekre tolták, de az orvoslás céljából tett személyi változtatások mellett az a terv is fölmerült, hogy a kormányzatban javításokat akarnak tenni, és pedig a császártól kezdve minden renden végig. Ilyen törekvések meg is nyilvánultak a 829-iki synodusokon és worms-i birodalmi gyűlésen, s ilyen értelemben a 827-iki évnek megmozgató eseményeit valóban fordulópontnak lehetne tartani. Mivel azonban e törekvésekkel egyidejűleg olyan intézkedések történtek, a melyek a tervezett reformoknak csakhamar útját vágták, mi a választóvonalat a 829-ik évben keressük alkalmasabban, amikor először merült föl a kérdés: mi legyen a sorsa és része a negyedik fiúnak, Károlynak? Erről a kérdésről és a belőle származott bonyodalmakról Theganus csak főbb vonásaiban megrajzolt kép-

ben értesít; részleteket és azoknak motivációját tőle hiába várjuk. Előadása tisztán személyi kérdések körül csoportosul, s világi meg egyházi — együttvéve nagy — politikai kérdések mellőzésével minden érdeklődését személyekre fordítja. Még azokra sem mindannyiukra, a kiknek sorsa fölött döntöttek a vázolt események; hanem különösen négyre: a császárra és német Lajosra, az ellenpárton pedig Lothárra és Eborra.

Előzetesen röviden értesít, hogy a 829-iki wormsi birodalmi gyűlésen a császár átadta Károly fiának Alamanniát, Rhätia és Burgundia egy részét, a miért testvérei megharagudtak (35. fej.). Az intézkedés ellen először Pippin lázadt föl — tulajdonképen az általános elégedetlenség szólítása folytán, — s a fölkelés terve az volt, hogy a császárt tegyék le az uralomról. Lothár szerepléséről nem szól, ellenben fölemlíti, hogy a császár letételét „szeretett Lajos fia“ akadályozta meg (36. fej.). A nymwegeni birodalmi gyűlésen azonban a császár ismét teljesen ura lett a helyzetnek; megbüntette a mozgalom fő vezetőit, Lothárt hódolatra bírta, s a lázadók által kolostorba internált feleségét is kiszabadította (37. fej.). A viszály megszűnése azonban — dacára, hogy Lothár és Lajos megjelentek a 831-iki Diedenhofenben tartott birodalmi gyűlésen és hogy Bernhard herceg is tisztázta magát az ellene emelt vádak alól (38. fej.) — csak színleges volt. Pippin csak sok hívásra jelent meg, akkor is későn és rövidesen megszökött az udvarból; az alattvalók egy részének, meg a két idősebb fiúnak lelkében még ott lappangott a keserű harag a császár és felesége iránt. Ennek következményeképen történt, hogy a mikor Lajos császár a következő év (832.) elején Pippin megbüntetésére készült, hirtelen Német Lajos nyílt lázadásával állott szemben. A császár gyors föllépése azonban hamarosan végett vetett a fölkelésnek, a melynek ilyképen jelentős eredménye nem volt. Theganus röviden és az igazságnak megfelelően értesít a mozgalomról, de okául egyedül Lothárt jelöli meg (39. fej.). Már előbb is láttuk, hogy írónk vonzalma a császáron kívül főleg Német Lajosra irányul. Ő volt az, a ki a 830-iki mozgalomkor a császár letételét megakadályozta⁵⁸

és a ki később a nymwegeni birodalmi gyűlésen „mindenben segítségére volt atyjának”.⁵⁹ De főként ez a fölkelése az a hely, a melynek alapján az igazság rovására szembetűnő pártosságot vetnek írónk szemére. Mivel a fölkelés mozzanatainak előadásában Theganust a többi források megerősítik, az elfogultság kérdése csak az lehet: ki volt valóban e lázadás megindítója. Mivel azonban a források nem vetnek kellő világitást arra, hogy minő összefüggés volt az ifjabb Lajos lázadása és Pippin tervezett megbüntetése, valamint a Lothár kezdeményező szerepe között, a kérdésre mindenütt nagyobb-részt csak lehetőleg feleletet találunk. Simson figyelmeztet arra a közvetlen érdekre, mely Német Lajos fölkeléséből Lothárra haszonnal járhatott volna; viszont Lothár részességét többen kétségbe vonják.⁶⁰ Ha e sok lehetőség közül a legrosszabbat fogadjuk is el, hogy t. i. az ifjabbik Lajos a maga szántából fogott fegyvert, hogy a kedvező alkalmat megragadja birtokának kiegészítésére: a Károly részére kijelölt terület elfoglalására, akkor is meg kell gondolnunk, hogy lényeges ellentállás nélkül rövidesen letett szándékáról, s meghódolt atyjának. Ezért nem értünk egyet Simsonnal, aki Theganust azzal vádolja, hogy szándékosan nyújt homályos és ferde leírást e helyen, mint a mellyel zavarát palástolni akarná.⁶¹ E történet elbeszélése nem rosszabb és nem homályosabb, mint más ugyancsak fontos momentum leírása; s ha van benne homályosság, ezt nem szándékos félrevezetésnek tartjuk, hanem annak, hogy műve megírására sem kellő ideje, sem magasabb írásművészete nem volt. Egyébként nincs szándékunkban Theganust tisztára mosni bizonyos részrehajlástól; főntebb láttuk, hogy e hiba nem kizárólag az övé. S ha elfogult volt is Német Lajos egy-két tényével szemben, azt elfogultság nélkül lehet állítani, hogy a császárnak — három fia közül — ő okozott a legkevesebb szomorúságot, s azt is hamarosan jóvá tette.

Miután Lothár látszólag igazolta, hogy a fölkelésben nem volt semmi része (40. fej.), a császár Aquitaniába ment Pippin megbüntetésére. Jámbor Lajos javulás céljából Franciába (Trierbe) utasította őt (41. fej.); de ez csak mellékes ok volt. Theganus nem értesít arról, hogy Aquitaniát Károly-

nak adományozták, a ki előtt az ország nagyjai le is tették az esküt.⁶² Pippin azonban mindezekbe nem nyugodott bele, hanem útközben megszökött, s visszatért országába (41. fej.). Az ily módon mindinkább zavarosabbá váló helyzet tisztázására döntő lépés történt a következő (833.) év tavaszán, a mikor a fiuknak — főként Lothárnak és pártjának — sikerült a pápa közbelépését kieszközölniök. Ily módon a Karolingok személyes ügyei odafejlődtek, hogy a császári és pápai főhatalmat, melyek együttes működésre voltak hivatva a birodalom kormányzásában, egymással szembeállították. A pör az utóbbi győzelmével végződött a lügenfeldi árulás által, minek következtében Lothár az egész császári családot mintegy fogságban tartotta, s maga állott a birodalom élére (42. fej.). Egy újabb osztozás után, melyet Theganus nem említ, s a mely Német Lajost és Pippint is kielégíteni látszott, a mennyiben az ifjú Károlytól mindent elvettek, Lothár végképen biztosítani akarta magának a császári hatalmat. Ezért egész eréllyel fogott hozzá atyjának már többször tervezett delthronisatiójához. Hogy magát a lehető vádakkal szemben biztosítsa és eddigi eljárását igazolja, egyházi útra terelte a kérdés elintézését, a minek az lett a következménye, hogy a Lothár-párti püspökök a császárt Soissonsban nyilvános vezeklésre kényszerítették, s az uralomról letették (43—44. fej.) Theganus csak röviden érinti mindezeket az eseményeket, ellenben egy hosszú philippicát intéz Ebo rheimsi érsek ellen, aki az exauctoratio főszereplője volt (44. fej.). Annak a gúnyos, sokszor goromba hangú ellenszenvnek okát, mely itt, s később Ebo bűnhődése után (56. fej.) megnyilvánul, több körülményben keresik. Ezek között szerepel első sorban a császári tekintély megsértése, a mely tekintély iránt — mint említettük — Theganus feltétlen hódoló tisztelettel viseltetett. Ebonak nagyon sok és nyomós mentsége volt az exauctoratióban való szereplésére nézve, de Theganus szemében mindez semmit sem jelent azzal a bűnnel szemben, hogy el mert járni császári ura ellen, a mint Lothár ellen is főleg erkölcsi motívum alapján foglal állást, hogy megtagadta az atya iránt köteles engedelmisséget (53. fej.)

Annál nagyobb hálátlanság volt ez eljárás Ebo részéről, mert a császár szolgasorból emelte őt oly magas főpapi méltóságra, s úgy látszik, hogy Theganus mindazt az ellenszenvét, melyet az alacsony származású főpapok iránt érez, Ebora központositáná. Weizsäcker egyház-politikai kérdésre utal ez ellenszenvben⁶³, de az is lehetséges, hogy Theganus egyenesen személyes okok miatt volt ellensége Ebonak, mint a ki magán tapasztalta azt az illetlen viselkedést, melyet az említett „parvenü” főpapok a nemesrangú öregek iránt tanusítani szoktak.⁶⁴

Csakhamar azonban mozgalom indult meg az öreg császár érdekében. Kezdeményezője Német Lajos volt, s e célból tett lépéseiről Theganus egyenesen főforrásunk. Először követek által követelt atyja részére emberségesebb ítéletet (45. fej.), majd személyesen tárgyalott Lothárral e kérdésben 833. végén (46. fej.), de nem tudtak megegyezésre jutni. Ismételt követküldés (47. fej.) és Pippinnel való megegyezés után — ez utóbbi szerepét Theganus nem említi — 834. elején Lothár a mind erősebbé váló reakció nyomása alatt szabadon engedte atyját és Károlyt, maga pedig megszökött. Ez az esemény aztán épen oly gyorsan és akadálytalanul adta vissza Jámbor Lajosnak a hatalmat, a hogy az előző évben azt elvesztette. Lajos fiával együtt visszatért székhelyére, Aachenbe (48. fej.), a hol általános amnesztiát hirdetett, a mely alkalommal Theganus nem késik ismét nyomatékosan kiemelni az ő nagy jóságát (49. fej.) Ugyanebben a fejezetben a császár jövőendő nagy jutalmáról beszél írónk, melyet e tettéért fog nyerni, ellenben az eseménnyel kapcsolatos politikai változások nem érdeklik. Kezdetben az volt a terv, hogy a három testvér: Pippin, Német Lajos és Károly között Itália kivételével újra felosztják a birodalmat, s egy tervet el is készítettek e célra, de a felosztás nem történt meg. Károly örökségének megállapítását későbbre halasztották, Pippin és Német Lajos ellenben megkapták jutalmukat, a mennyiben birtokrészüket megnövelték. Az előbbi megkapta most Anjougrófságot a benne lévő apátságokkal és koronajavakkal együtt; Lajost pedig elismerték abban a nagyobb területben, a melyre hatalmát az előző év óta kiterjesztette.⁶⁵

Mindezek helyett inkább tanáccsal szolgál a császárnak, hogy jövőre nézve miként kelljen tennie, hogy a hatalomban megmaradhasson. Ez abban áll, hogy szolgarendüeket ne emeljen magas méltóságra, mert ezek megbízhatatlanok, hálátlanok, a kik ha uruk bajba került, maguk szorongatják őt elsősorban a legjobban (50. fej.) Miután a császárnét is kiszabadították itáliai fogságából (51. fej.), Jámbor Lajos figyelmét Lothár és pártja teljes meghódoltatására fordította. Erre annál is nagyobb szüksége volt, mert ez a párt nem akart könnyű szerrel lemondani az elvesztett hatalomról. Theganus, a ki a Nyugat ügyeivel különben sem sokat törődik s nem is volt jól értesülve róluk, nem említi, hogy Lambert és Matfried grófok vezetése alatt a Lothár-pártiak még győzelmet is arattak az ellenük küldött császári seregen, hanem Lothár ellenállását beszéli el. Ő ugyanis hiveinek megerősítésére a breton határookra akart vonulni, de útjában föltartóztatta Châlon ostroma. Ennek bevétele és kegyetlen megbüntetése után (52. fej.), újra reménye támadt a hatalom visszanyerésére, s atyjának intő követségét semmibe sem vette (53. fej.) sőt meg is fenyegette őket. A császár erre megint fegyveresen lépett föl, s Pippin meg Német Lajos vezetése alatt tetemes hadsereg állott rendelkezésére. Lothár nem érezvén magát elég erősnek velük szemben, végre is engedett (54. fej.) és meghódolt atyjának (55. fej.), a mely esemény részleteit megint Theganusnak köszönhetjük. Eredménye az lett, hogy hűségi eskü ellen mindannyian bocsánatot nyertek; Lothár az itáliai alkirályságra korlátoztatott, a hová majdnem minden hive követte őt. Tehát nem is annyira kibékülés volt ez, mint inkább a két pártnak szerződészerű megegyezése és különválása. Theganus Isten büntetését látja abban, hogy a lázadás fő vezetői nemsokára betegségbe estek, vagy meghaltak.

A következő év (835) tavaszán a császár birodalmi gyűlést tartott Theodoban (Diedenhofen). Ennek a gyűlésnek, mivel nagyon sok egyház-fő volt jelen, inkább synodus-jellege volt, s ennek megfelelően többféle egyházi kérdésben tanácskozott, főként az egyházi fegyelmet illetőleg.⁶⁶ De főtárgya mégis a császár restaurációjának ünnepélyes elismerése volt,

mert a mit az egyház vett el a császártól, azt csak az egyház adhatta is vissza. Ennek ünnepélyes kijelentése a szomszédos Metz székesegyházában történt, a hol Lajost másodszor is megkoronázták. Ugyanekkor Ebo is kijelentette, hogy az az eljárás, a mit a császárral szemben 833-ban tanusított, teljesen ellenkezett az igazságossággal és méltányossággal és hogy a császár mostan méltóságához illő módon nyerte el megint a trónt. Theganust mindebből csak Ebo sorsa érdekli, s ez is csak annyiban, hogy nem kapta meg azt a méltó büntetést, melyet megérdemelt volna, a mi fölött neheztelését is kifejezi (56. fej.).

Őt t. i. nem az elkövetett bűn alapján, hanem a maga bevallása után általa választott bíróság érdemtelennek tartotta hivatala viselésére, s előbb a fuldai kolostorba, majd a lisieuxi püspök felügyelete alá internálták. Még ez évben egy másik gyűlést is tartottak Stramiacusban — Lyon közelében — a hol Pippin és Német Lajos is megjelentek. A gyűlés főleg a déli vidékek ügyeivel foglalkozott, ezek között a spanyol határörvidék, Septimania és a Provence ügyeinek rendezésével. Itt t. i. két párt állott egymással szemben Bernhard és Berengar grófokkal az élükön, s ezt a kérdést akarták elintézni, a mikor Berengar útközben hirtelen meghalt. Theganus szerint még itt Stramiacusban várta be Lajos császár a Lothárhoz küldött követség visszatértét, melynek az volt a célja, hogy végre igazi kibékülésre ösztönözze őt. Simson szerint ez a követküldés azonban csak az év végén, Aachenből történt.⁶⁷ Berengar halála különben az utolsó esemény, melyet Theganus említ, s azzal az óhajtással végzi be művét, hogy e muló földi élet után vezesse el isten a császárt az örök életre.

E formaszerű befejezés után a bécsi császári könyvtár codexében még egy toldalék is található mint e műhöz tartozó rész. Jámbor Lajos uralkodásának 23. és 24-ik éveiről (836—837) van szó benne a Theganuséhoz feltűnően hasonló modorban és stílusban. Értesít a 836-iki theodói és wormszi gyűlésekről, Lothár elmaradásáról, de a főcélja úgy látszik az volt, hogy megírja szent Castor tetemének Cob-

lenzbe történt áthelyeztetését, a mi Hetti trieri érsek műve volt, meg a császárnak ottani látogatását és az egyház részére tett nagy ajándékozásait. A 837-ik évről a dán támadások miatt elhalasztott itáliai útról beszél, s az előadás itt minden formai befejezés nélkül — mintegy hirtelen félbeszakad. Theganus szerzősége e függelékre nézve fölötte vitás, sőt a legtöbben kétségbe vonják.⁶⁸ Annyi azonban bizonyos, hogy a trieri dioecesis valamelyik klerikusa írta, talán éppen a coblenzi Szent-Castor-kolostor tagja.⁶⁹ Egyik helye ugyanis arra mutat, hogy ezt a részt Hetti érsek halála után írták, már pedig nem valószínű, hogy Theganus tíz évi időköz után vette volna föl megint történetírói tollát.

Az eddigi kutatások, de főleg magának a műnek általunk említett egységes szerkezete és célja azt igazolják, hogy írója nem az eseményekkel párhuzamosan, hanem a 835—837-iki évek valamelyikében egyfolytában írta meg művét és pedig nem is hosszú idő alatt. Ez az időpont a Jámbor Lajos restaurációja utáni idő volt, s éppen ebben a körülményben találunk okot arra, hogy az eddigi véleményekkel szemben Theganus írásának célját, s tőle függő értékét ne keressük olyan irányban, mintha ő valóban a császár történetét — szűkebb értelemben — annak évkönyveit akarta volna megírni. Tagadhatatlanul egyoldalú állásfoglalása és a császár ellenségeivel szemben érzett szenvedélyes haragja pártszínezetet adnak írásának, de ennek dacára sem tudjuk a Wattenbach által említett politikai vitairatok közé sorozni. Főként azért nem, mert a politikai tények alig érdeklik, s egyáltalán nem vehető ki belőle az a tendencia, mintha a császár igazát ilyen irányban akarta volna bizonyítani. Ő maga mondja (44. fej.), hogy „a legkegyesebb császár megpróbáltatása, melyet a leg-hitványabbaktól szenvedett, semmi másért nem volt, csakhogy megbizonyuljon az ő jósága, mint egykor a boldog Jób türelme.” Mi pedig úgy véljük, hogy az ő írásának sem volt semmi más célja, mint hogy e bizonytságot írásba tegye. Az alap tehát, a melyen áll, a mérték, melyhez az eseményeket viszonyítja, tisztán valláserkölcsi, mely minden más okokkal szemben bünt lát a fiúnak apja ellen, az alattvalónak ura ellen való fölkelésé-

ben, a melyekért azokat méltó büntetés illeti meg. Ebben a tekintetben legközelebb áll Rabanus írásához: „*De virtutibus et vitiis*“, azzal a különbséggel, hogy Rabanus a császár felhívására írta művét, hogy a szentírás megfelelő helyeire támaszkodva megvédhesse magát ellenfeleivel szemben. A cél tehát itt gyakorlati volt: a császár igazának bebizonyítása és kiszabadítása, míg Theganus már az elért eredményt foglalta össze. Nincsenek rá pozitív adataink, de így is valószínű, hogy Theganus művét külső, talán épen a császár, vagy Német Lajos részéről jövő ösztönzés nélkül, egyedül belső motívumok alapján írta. Hogy ebben része volt annak a tiszteletnek, mellyel mint keleti frank alattvaló az említettek iránt — mint közvetlen urai iránt — viseltetett, más részről ellenszenvének, melyet a császár, s talán a maga személyes ellenségei ellen is érzett, ezt természetesnek fogjuk találni. Annyival is inkább tehetjük ezt, mert analog példát találunk Jónás orléansi érseknek, valószínűleg 834-ben írt „*Liber de institutione regia*“⁷⁰ c. művében, ki szintén a császár érdekében írva, mint nyugati frank, dicsőíti közvetlen urát, Pippin királyt azért a ragaszkodásért, melyet császári atyja iránt tanusított, s azért a bosszúságáért, melyet annak trónvesztése fölött érzett. A pártosság hibája tehát, mint ez az eset is bizonyítja, s a mint már előbb is említettük, nem a Theganus kizárólagos hibája, a mint ahogy az is kétségtelen, hogy minden fogyatkozása mellett is, különösen a 833—834-ik évek tekintetében Jámbor Lajos korának egyik főforrása, egyéni hangú tudósítója marad.

JEGYZETEK.

- ¹ Die Geschichtschreiber der deutsch. Vorzeit. IX. Jahr. 4 Bd. V l.
- ² B. Simson. Ueber Thegan, den Geschichtschreiber Ludwigs des Frommen. (Forschungen zur deutschen Geschichte, X. Bd. 329 l. 1. jegyz.
- ³ M. G. H. (Monumenta Germaniae Historica) Scriptorum (SS). II. 586.
- ⁴ L. u. o. 589 lap.
- ⁵ L. u. o. 585 lap.
- ⁶ Translatio Sanctorum Chrysanthi et Dariae. (Annalen des historischen Vereins für den Niederhein. Heft XX.; S. 173: *ab episcopo Theganberto* etc.
- ⁷ E versorból
 Marcwardum Cotanem dignum precor omnia Bertum — Mabillon olvasta ki a Theganbertus nevet ezzel az emendatióval:
 Marcwardum, Thegan — dignum precor omnia — Bertum.
- ⁸ Bähr, Geschichte der Römischen Literatur im Karolingischen Zeitalter. 221 l. Szerinte az azonosságot eldöntetlenül kell hagynunk az adatok elégtelensége miatt.
- ⁹ A bevezetést egész terjedelmében lásd: M. G. H. Ss. II. 589
- ¹⁰ Walahfried: ... ut vir nobilis ... l. u. o. Egyébként is az az erős ellenszenv, sőt harag és gyűlölet, mellyel több helyen, de különösen a 20. és 50-ikben a szolgálai (nem nemesi, vagy szabad) rendből való magasrangú klerikusok felől beszél, kétségtelenné teszik nemesi származását. Theganus a nemesség alatt pedig születési nemességet értett, a mint a 44. fej. tanuskodik mellette: fecit te liberum, non nobilem, quod impossibile est.
- ¹¹ ... natione Francus ... U. o. 589.
- ¹² Többen, így Pertz is, a M. G. H. Ss. II. 585. lapján Theganus művének 3. fejezetéből olvassák ki ezt a körülményt. A kérdéses hely így szól: „a világ teremtése óta gyakran megtörtént, hogy az ifjabbik fiú az idősebbiket érdemekben (erényekben) felülmulta.“ Az egyházi hatalomnak és képviselőinek elsőségét a világi hatalom és képviselői között e korban állandóan és nyomatékosan hangsúlyozzák. Simson szerint e hely a kérdésben nem bizonyíték, de a tény magában véve valószínű. L. Simson. Forsch. zur deutschen Gesch. X. 327 l., 2. jegyz.

¹³ Walahfried bevezetése: „Trevirensis ecclesiae *chorepiscopus*.“ A *chorepiscopus*-t illetőleg l. Du Cange. Glossarium mediae et infimae latinitatis. Tom. II. p. 335.

¹⁴ L. Simson. i. h. 328. l., 4. jegyz.

¹⁴ ... virum *multa lectione* instructum, *sed praedicationis et correctionis* studiis occupatum.

¹⁵ L. M. G. H. Ss. II. 585—586.

¹⁶ 844. okt. 25-én.

¹⁷ L. Simson, i. h. 349 l.; 3. jegyz.

¹⁸ 20. fejt. „Librum sancti Gregorii, qui praetitulatur Pastoralis...“

¹⁹ I. h. ... scripturam canonicam, quod apostolorum concilium nominatur. L. Canones Apostolorum, cap. 37.

²⁰ De fide sanctae et individuae Trinitatis libri tres. Épen ezt a művet küldi meg Hattonak ama fönnmaradt levele kíséretében. L. M. G. H. Ss. II. 586. l.

²¹ — multae testantur historiae —.

²² — antea nec in antiquis libris, nec modernis temporibus auditum est. —

²³ Domus Carolingicae Genealogia. M. G. H. Ss. II. 309.

²⁴ Pauli Gesta episcoporum Mettensium. U. o. 264 skk.

²⁵—²⁶ Einhardi Vita Caroli és Annales. U. o. 443. sk. I. 137—218.

²⁷ Igy vélekedik Simson. Forsch. zur deutsch. Gesch. X., 350.

²⁸ 44. fejezet.

²⁹ ... es war ja immerhin eine ungewöhnliche Leistung, dass er dieses Büchlein zu Stande brachte ... L. Die Geschichtschreiber der deutsch. Vorzeit. 2. Gesamtausgabe. IX. Jahrh. 4. Bd. IX. l. Wattenbach előszavában.

³⁰ Különösen Häusser, Über die Deutschen Geschichtschreiber. 38 l.

³¹ Walahfried praefatiója: vere potius, quam lepide ... pro quantulacumque rusticitate. M. G. H. Ss. II. 589 l.

³² Simson, Forschungen X. 347. l. Ranke, Weltgeschichte 1—3. Aufl. VI. Theil. 1. Abth. 67. l. 1. jegyzet.

³³ Például Häusser i. m. 37—38 l.

³⁴ Walahfried verse Theganushoz. M. G. H. Ss. II. 585—586 l.

³⁵ M. Tullius Cicerót. L. Einhard: Vita Caroli. M. G. H. Ss. II. 443. praefatio.

³⁶ Nec minus exterius miramur sancta staturae

Incrementa tuae, membra, manus, faciem.

Nos parvos, humiles, murem sibi forma subegit,

Vosque gigantem esse gloria molis habet.

M. G. H. Ss. II. 585.

³⁷ v. Jasmund fordítása: Geschichtschreiber der deutschen Vorzeit.
IX. Jahr. 4 Bd. E. Meyer fordítása: Univ—Bibl. Nr. 1996.

³⁸ ... in morem annalium. Bevezetése. M. G. H. Ss. II. 589 l.

³⁹ Wattenbach: Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter. I.
Bd. 4. Aufl. 169. l.

⁴⁰ U. az. u. o. 170. l.

⁴¹ Egy Naso nevű egykorú költő a császárt, mint a béke fejedelmét ünnepelte. Wattenb. i. m. 128. l.

⁴² Dümmler: Geschichte des ostfränk. Reiches. I. 24—25 l.

⁴³ Ranke véleménye. L. i. h. 34 l.

⁴⁴ V. ö. Ranke. U. o. 91—92 l.

⁴⁵ Dümmler. I. m. I. 25 l.

⁴⁶ Wattenbach. I. m. I. 171. l.

⁴⁷ L. M. G. H. Ss. II. 589—590 l.

⁴⁸ Wattenbach. I. m. I. 169. l. 3. jegyz.

⁴⁹ Máté, I. 1—16.

⁵⁰ M. G. H. Ss. II. 309. l. 1. fej.

⁵¹ Simson: Forsch. X. 338. l.

⁵² Simson: U. o. 348 l. 1. jegyz.

⁵³ Häusser: i. m. 37. l.

⁵⁴ U. az. u. o.

⁵⁵ Simson: Forsch. X. 332. l.

⁵⁶ 9. fejezet.

⁵⁷ Simson: Jahrbücher des fränk. Reichs unter Ludwig d. Frommen.
I. Bd. 272. l.

⁵⁸ L. Theg. 36. fej.

⁵⁹ L. Theg. 37. fej.

⁶⁰ Igy Funck: Ludwig der Fromme, 263. l. 3. jegyz. és Muratori:
Annali d' Italia VII. 457. l.

⁶¹ Simson: Forschungen, X. 341. Theg.: 39. fej.

⁶² Simson: Jahrb. d. fränk. Reichs. II. 26.

⁶³ Weizsäcker: Der Kampf gegen den Chorepiscopat im Deutschland i. 9. Jahrh. 43—44. l.

⁶⁴ L. Theg. 20. fej.

⁶⁵ Simson: Jahrbücher d. fränk. Reiches. II. 93—97. l.

⁶⁶ U. a. U. o. 126—127. l.

⁶⁷ U. a. U. o. 144—145. l.

⁶⁸ Igy Foss: Ludwig der Fromme vor seiner Thronbesteigung.
30—31 l.; v. Jasmund. i. h. V. l.

⁶⁹ Simson: Forsch. X. 337. l.

⁷⁰ U. a. Jahrbücher. I. 381—384. l.